

Notat 2001–22

Prisutjevning melk — kontroll for 1. halvår 2001

Leif Forsell
Håvard Mjelde

Tittel	Prisutjevning melk — kontroll for 1. halvår 2001
Forfatter	Leif Forsell og Håvard Mjelde
Prosjekt	A830 – Evaluering av ny markedsordning for melk
Utgiver	Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning (NILF)
Utgiversted	Oslo
Utgivelsesår	2001
Antall sider	39
ISBN	82-7077-431-6
ISSN	0805-9691
Emneord	melk, meierivarer, prisutjevning, markedsordning, melkepriser, meierikostnader

Litt om NILF

- Forskning og utredning angående landbrukspolitikk, matvaresektor og -marked, foretaksøkonomi, nærings- og bygdeutvikling.
- Utarbeider nærings- og foretaksøkonomisk dokumentasjon innen landbruket; dette omfatter bl.a. sekretariatsarbeidet for Budsjettnemnda for jordbruket og de årlige driftsgranskningene i jord- og skogbruk.
- Gir ut rapporter fra forskning og utredning. Utvikler hjelpemidler for driftsplanlegging og regnskapsføring.
- Finansieres over Landbruksdepartementets budsjett, Norges forskningsråd og gjennom oppdrag for offentlig og privat sektor.
- Hovedkontor i Oslo og distriktskontor i Bergen, Trondheim og Bodø.

Forord

Ved brev fra Statens landbruksforvaltning (SLF) datert 09.07.2001 fikk Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning (NILF) i oppdrag å forestå etterkontrollen av ordningen med prisutjevning i markedsordningen for melk for 1. halvår 2001.

Ordningen med prisutjevning for melk ble lagt om i Jordbruksoppgjøret 2000. Denne omleggingen er beskrevet i flere offentlige dokumenter og i notater fra NILF, jf. senest notat datert 20.03.01. Systemet innebærer at priser på melk til ulike anvendelser og definerte markeder blir differensiert gjennom målpriser som blir fastsatt i jordbruksavtalen.

Kontrollen av ordningen har for det første som formål å undersøke om markedsregulators faktiske, gjennomsnittlige prisuttak for melk som råvare er i samsvar med jordbruksavtalens forutsetninger og med nærmere bestemmelser gitt i forskrift. De aktuelle beregninger og vurderinger framgår av dette notatet.

Kontrollen har for det andre som formål å undersøke prisuttak for enkelte produkter (artikler) *innenfor* de ulike råvaregrupper med tanke på å overvåke at konkurransehemmende krysspris-subsidiering ikke oppstår. Resultatene fra denne delen av kontrollen er i henhold til SLFs brev av 09.07.2001 unntatt offentlighet og partsoffentlighet. Disse beregningene er derfor tatt inn i et separat notat som er oversendt Statens landbruksforvaltning.

Oslo, oktober 2001

Leif Forsell

Innhold

1	SAMMENDRAG.....	1
2	INNLEDNING.....	6
3	METODE OG DATA.....	9
3.1	Innledning.....	9
3.2	Vareomfang.....	10
3.3	Råvarepriser.....	11
3.4	Salgspriser.....	11
3.5	Rabatter og ytelser.....	11
3.6	Kostnader.....	12
3.7	Kapital.....	12
3.8	Verdi av biprodukter.....	14
3.9	Melkebehov.....	14
3.10	Regneregler for tørrmelk.....	14
3.11	Pricing i spesialmarkeder.....	15
3.12	Etterbetaling av rabatter.....	15
4	RESULTATER.....	16
4.1	Forbrukerpriser.....	16
4.2	Oversikt.....	17
4.3	Sure, smakstilsette produkter.....	18
4.4	Ikke smakstilsette produkter, dagligvare.....	19
4.5	Søte, smakstilsette produkter - dagligvare.....	20
4.6	Ikke smakstilsette produkter, industri.....	21
4.7	Ferske oster, dagligvare.....	22
4.8	Modna oster, dagligvare.....	23
4.9	Modna oster, industri.....	24
4.10	Modna oster, merkevareeksport.....	25
4.11	Tørrmelk, industri.....	26
4.12	Geitemelksprodukter, dagligvare.....	28
4.13	Mysoster, dagligvare.....	29
4.14	Fløteprodukter, dagligvare.....	30
4.15	Fløte til smørprodukter mv.....	31
4.16	Kjernemelk.....	32
	LITTERATUR.....	33

1 Sammendrag

Med brev av 09.07.01 fra Statens landbruksforvaltning (SLF) fikk NILF i oppgave å forestå etterkontrollen av ordningen med prisutjevning for melk for 1. halvår 2001:

«...SLF legger system for etterkontroll, slik som beskrevet i forbindelse med etterkontrollen for 2. halvår 2000, til grunn for etterkontrollen 1. halvår 2001 med visse presiseringer/endringer:

- *Regneregler for tørrmelk klargjøres*
- *Tines prising i spesialmarkeder vurderes*
- *Tines etterbetaling av rabatter til dagligvarekjeder vurderes*
- *Ved kontroll av enkeltprodukter legges de samme enkeltprodukter til grunn som ved etterkontrollen for 2. halvår 2000.*
- *Det gjennomføres en normering av kapitalkostnadene i Tines produktkalkyler, jf. brev fra SLF av 06.07.01 som følger vedlagt...»*

Siste kulepunkt i mandatet gjelder normering av kapitalkostnader i TINES produktkalkyler. I SLFs brev av 6. juli 2001 heter det bl.a. om dette:

«Statens landbruksforvaltning vil i tillegg foreta en normering av kapitalkostnadene i forhold til Tines kostnadskalkyler som tar hensyn til inntjeningskrav både på fremmedkapital og egenkapital.

Ved normering av kapitalkostnader i forhold til Tines kostnadskalkyler vil SLF benytte følgende renteprosenter:

Fremmedkapital: NIBOR 3 mnd + 1 prosentpoeng

Egenkapital: NIBOR 3 mnd + 8 prosentpoeng.

Det legges til grunn en 50/50 fordeling mellom fremmedkapital og egenkapital.

Normering av egenkapital i Prisutjevningsordningen for melk og etterkontrollen videreføres som en midlertidig ordning fram til 31.12.02...»

Beregningene i dette notatet er foretatt med utgangspunkt i den metode og på basis av de samme datakilder som er beskrevet i tidligere notater fra NILF, bl.a. notat av

20.11.00 og notat av 20.03.01. De prinsippene som har vært lagt til grunn i etterkontrollen for 2. halvår 2000 og nå for 1. halvår 2001, kan oppsummeres slik:

- hvert enkelt produkt (artikkel) er håndtert ett sted (i en gruppe)
- beregningene er gjennomført og avsluttet gruppe for gruppe
- hvert enkelt produkt er plassert der råvaren det gjøres beregning for, utgjør hovedbestanddel av produktet (etter nærmere definisjoner)
- andre råvarer enn hovedbestanddel er ført som kostnad med sin tilhørende, beregnede pris
- *overskudd av fløte* er beregnet som *inntekt* for alle aktuelle grupper og produkter og til en pris av 16,73 kroner per liter, dvs. fastsatt gjennomsnittsverdi for fløte som bi-produkt
- *tilførsel av fløte* ved framstilling av ulike produkter er ført som *kostnad/fradrag* for alle aktuelle grupper og produkter. Prisen for tilførsel av fløte er differensiert mellom grupper, jf. forskriften for prisutjevningen §6.

Kontrollen av prisutjevningen har som formål:

- å undersøke om markedsregulators faktiske og samlede (gjennomsnittlige) råvareprisuttak er i samsvar med de forutsetninger som er satt i jordbruksavtalen. Disse spørsmålene er behandlet i dette notatet.
- å overvåke at konkurransehemmende kryssubsidiering, *innenfor hver enkelt gruppe* av produkter, ikke oppstår. Disse spørsmålene er nærmere behandlet i eget, konfidensielt notat.

Råvareprisene i prisutjevningen for melk er fastsatt i jordbruksoppgjøret. Denne rapporten omhandler kontroll av ordningen slik den fungerte i 1. halvår 2001. Det er derfor *bestemmelsene i jordbruksavtalen 2000/2001 og med tilhørende forskrift, som utgjør det aktuelle sammenlignings-grunnlaget.*

Kostnadsdata er som tidligere, hentet fra TINEs produktkalkyler. I produktkalkylene er alle kostnader som i denne sammenheng er relevante (og med tillegg av noen som må trekkes fra), fordelt for hvert enkelt artikkelnummer (ABC-kalkyler).

I etterkontrollen for 2. halvår 2000 var de da foreliggende produktkalkylene og som ble anvendt høsten 2000, relatert til regnskapstall for 1999 (fram til 1.7.01). I den nå foreliggende kontrollen for 1. halvår 2001 er det tatt *utgangspunkt i de nye produktkalkylene som TINE anvender fra 1. juli 2001 og som har sin basis i regnskapstall for 2000.*

Dette innebærer at kontrollen nå er basert på mer oppdaterte kostnadskalkyler. Det innebærer også at de kalkulatoriske kostnadene for mer eller mindre alle artikler og grupper i utjevningen er forskjellig fra de som ble brukt i kontrollen for 2. halvår 2000, og for så vidt også forskjellig fra de TINE selv brukte 1. halvår 2001.

Det er NILFs oppfatning at de nye produktkalkylene som nå foreligger representerer en forbedring, spesielt ved at det nå også er oppgitt kalkulatoriske kostnader for viktige grupper av produkter der det tidligere manglet slike tall eller oppgavene var åpenbart mangelfulle. Selv om TINEs produktkalkyler for alle praktiske formål er de eneste som kan anvendes med tanke på å gjennomføre beregninger og kontroll av prisutjevningen slik den er fastsatt fra 1.7.00, representerer de samtidig i seg selv også *den største usikkerheten* ved beregningene i denne rapporten.

De nye ABC-kalkylene inkluderer kapitalkostnader ved at det nå er lagt til grunn en avskrivningstid for kontorer og boliger på 23 år, for driftsbygninger på 17 år, mens maskiner har en avskrivningstid på 8 år. Rentekostnadene beregnes på basis av netto avskrivningsgrunnlag multiplisert med 3 måneders NIBOR tillagt 1 prosentpoeng.

I forbindelse med NILFs tidligere utredninger har det også vært reist spørsmål i tilknytning til håndteringen av kapital som er bundet ved lagring og modning av ost. Ved notat fra TINE ved controller Tom Henrik Sundby 1.10.01 er det gitt følgende beskrivelse av dette forholdet:

*«Følgende regler gjelder for kapitalbinding av hvitost:
- det er beregnet en felles sats pr. artikkelgruppe hvitost
- antall lagringsdager er gitt av FoU, Voll
- rentesats (pr. i dag) er på 6,5 prosent
- med utgangspunkt i ab fabrikkpris beregnes satsen».*

Slik det framgår foran har SLF forutsatt at det i denne rapporten også skal gjøres en normering av kapitalkostnader i henhold til vedtak av 06.07.01.

På denne bakgrunn har NILF hatt en kommunikasjon med TINE om mulighetene for å gjennomføre en normering av kapitalkostnadene som beskrevet.

Som et utgangspunkt for en mulig forholdsvis enkel og tilnærmet beregning, har NILF pekt på muligheten for å anvende forutsetningen om 50/50 fordeling på det rentekravet som legges til grunn i ABC-kalkylene (dvs. 50/50 av NIBOR 3 mnd + 1 prosentpoeng og NIBOR 3 mnd + 8 prosentpoeng og så multiplisere denne rentesatsen med netto avskrivningsgrunnlag). I notat fra TINE ved controller Tom Henrik Sundby framkommer følgende:

«NILF har bedt TINE kommentere at det skal beregnes kapitalkostnader som inkluderer en risikopremie på egenkapitalen i henhold til SLFs vedtak av 06.07.2001. Som kjent er vedtaket påklaget av oss og TINE finner det lite ansvarlig å heve matvareprisene i Norge med et betydelig beløp for så å senke disse kun uker senere dersom vi får medhold i vår klagesak. Det vil også oppstå et problem i forhold til det totale prisuttaket dersom vi senere må justere inn et for høyt prisuttak avhengig av den endelige beslutningen i klagesaken.

Videre har det spørsmålet også en praktisk side. Å gjøre et hypotetisk eksperiment for å se på hva et slikt element ville utgjøre er et arbeid som vil kreve særdeles store ressurser i omprogrammering av våre støttesystemer og en oppgave vi ikke har mulighet til å få gjennomført på kort tid...»

På denne bakgrunn har det ikke vært mulig for NILF å gjennomføre en normering av kapitalkostnader slik som forutsatt. De etterfølgende beregninger er derfor basert på TINEs kostnadskalkyler (ABC) slik de foreligger.

I henhold til mandatet skal *regnereglene for tørrmelk* klargjøres. NILF finner at det i forbindelse med en etterkontroll av ordningen er vanskelig å klargjøre regnereglene for tørrmelk.

Det som er klart er at lønnsomheten og variasjon i lønnsomhet for *aktørene* ved produksjon av slike produkter, ikke kan avklares ved beregning av råvareverdi motsvarende slik den er gjort for andre grupper og slik det for øvrig er lagt opp til i etterkontrollen. På den andre siden er det NILFs oppfatning at *beregningen av råvareverdi for gruppen*, og slik den ble gjort for 2. halvår 2000, *i prinsippet likevel er ekvivalent med beregningene for de øvrige gruppene*. For øvrig vises til en nærmere gjennomgang i kap. 4.11.

Mandatet innebærer også at det skal foretas en vurdering av *TINEs prising i «spesialmarkeder»*. NILF har mottatt TINEs gjeldende regelverk på området under forutsetning om konfidensiell behandling. Den aktuelle ordningen innebærer at kjøpere i «det nære eksportmarkedet» kan kreve refusjon ved kjøp av ost, smør og yoghurt. Konkret dreier dette seg om salg til skip i utenriksfart, offshore, Svalbard, Jan Mayen, Bjørnøya

og Hopen, NATOs hovedkvarter og NATO-styrker på øvelse i Norge, flyselskaper i transitt og ferjeselskaper med internasjonal trafikk.

Ordningen involverer ingen offentlig støtte. Salgsdata og refusjoner mv. blir rapportert i markedet for storhusholdninger (som en del av dagligvaremarkedet). På bakgrunn av tilsendt dokumentasjon legger NILF til grunn at de omtalte salgsbetingelser vil komme til uttrykk som en del av det datamaterialet (pris- og salgsstatistikk, kostnads-kalkyler og egen oversikt over «manuelle» rabatter) som blir lagt fram i forbindelse med etterkontrollen.

Mandatet innebærer videre at TINEs *etterbetaling av rabatter til dagligvarekjeder* skal vurderes. NILF har hatt en kommunikasjon med TINE om dette spørsmålet. I notat fra TINE ved controller Tom Henrik Sundby 01.10.01 framkommer følgende:

«...Vi kommenterer ikke våre avtaler med kjedene. Alt av markedsføringskostnader, rabatter, prissetting vil fremkomme som følge av de kontrollene som NILF utfører gjennom å se på vårt faktiske markedsprisuttak. En endring som TINE har gjort i våres som kan være nyttig å forklare er at alle kjeder fikk tilgang til veievare som produkt...»

På bakgrunn av dette legger NILF til grunn at alle former for rabatter eller særlige salgsvilkår vil komme til uttrykk som en del av det datamaterialet som blir lagt fram i forbindelse med etterkontrollen. På bakgrunn av TINEs respons har vi imidlertid vært avskåret fra å spesifisere et slikt forhold som omtalt i mandatet.

Som i etterkontrollen for 2. halvår 2000 har NILF innhentet data for enkelte meierivarer i materialet som ligger til grunn for *konsumprisindeksen* (KPI) fra Statistisk sentralbyrå, jf. nærmere omtale i kap. 4.1. Det generelle bildet er at forbrukerprisene for meierivarer har vært økende i perioden fra 1998 til 1. halvår 2001. Brunost representerer imidlertid et unntak fra denne hovedregelen. Fløtemysost var i henhold til KPI 2,4 prosent billigere i 1. halvår 2001 enn i 1998 og Gudbrandsdalsost var 7,1 prosent billigere.

Fra 2. halvår 2000 til 1. halvår 2001 er det registrert en prisøkning for flertallet av meierivarene. For Gudbrandsdalsost og særlig Norvegia, er det imidlertid registrert prisnedgang. For alle meierivarer som inngår i KPI, er prisøkningen på 0,3 prosent fra 2. halvår 2000 til 1. halvår 2001. For ost er det derimot registrert en *prisnedgang* på 1,1 prosent mellom disse to periodene.

Resultatene av beregningene som grunnlag for kontroll av prisutjevningen for 1. halvår 2001, framgår av *tabellen nedenfor*.

Beregningene for 1. halvår 2001 indikerer at faktiske råvarepriser er *innenfor et avvik på +/- 2 prosent* i forhold til jordbruksavtalens målpriser, jf. forskriften §9, for *fire grupper* (sure smakstilsatte produkter til dagligvare, ferske oster til dagligvare, modna oster til dagligvare og modna oster, merkevareeksport).

For flere grupper gir beregningene til dels betydelig avvikende råvareverdier for 2. halvår 2000 og 1. halvår 2001. Dette har ofte sammenheng med at kontrollen for 1. halvår 2001 har nye kostnadsdata som avviker fra tilsvarende data for 2. halvår 2000, men det er også andre grunner. Det vises til nærmere omtale under de enkelte kapitler.

Tabell 1.1 Ravarepriser for melk. Kroner per liter anvendt helmelk/per liter rastoff

Melk i/til produktgruppe	Mal- priser 1.7.00- 30.06.01	Beregnet verdi, 2. halvår 2000	Beregnet verdi, 1. halvår 2001	Avvik fra avtalen, øre per liter	Avvik, prosent
Sure smakstils. prod., dagligvare	5,79	6,58	5,70	-0,09	- 2
Ikke smakstils. prod., dagligvare ¹	5,11	5,37	5,39	0,28	+ 5
Søte smakstils. prod., dagligvare	3,52	3,46	3,07	-0,45	- 13
Ikke smakstilsatte prod., industri	2,93	3,05	3,02	0,09	+ 3
Ferske oster, dagligvare	4,34	4,57	4,30	-0,04	- 1
Modna oster, dagligvare	3,50	3,53	3,52	0,02	+ 1
Modna oster, industri	2,87	2,86	2,66	-0,21	- 8
Modna oster, merkevareeksport	2,55	²	2,59	0,04	+ 2
Tørrmelk, industri ⁴	2,98				
Geitemelksprod., dagligvare	4,00	3,76	4,23	0,23	+ 6
Fløte til kremfløte, kr per l fløte	25,51	28,76	28,08	2,57	+ 10
Fløte til smør, kr per l fløte	7,94	³	7,75	-0,19	- 2,4
Myse til mysost - dagligvare, kr per l myse	2,88	2,31	2,06	-0,82	- 28
Kjernemelk, kr per l myse	2,46	²	²		

1) For 2. halvår 2000 beregnet for perioden 01.09 – 31.12.00

2) Ikke beregnet. For merkevareeksport av ost for 2. halvår 2000 skyldes det mangelfulle kostnadsdata

3) Det ble gjennomført en beregning for fløte til smørprodukter. NILF ansa imidlertid denne beregningen som usikker, slik at det var behov for ytterligere drøftinger og kvalitetssikring. Resultatet av beregningen er derfor ikke tatt inn i tabellen

4) Det kan være uklart hvordan jordbruksavtalens ravarepris skal oppfattes. Det vises for øvrig til kap. 4.11

For andre aktører under ordningen enn markedsregulator vil avvik fra jordbruksavtalens forutsetninger *kunne* innebære:

- en fordel, dersom råvareverdien for en gruppe (eller et enkeltprodukt) er *høyere* enn gjennomsnittet, fordi de eventuelt kan ta ut en høyere råvareverdi enn det som er lagt til grunn i ordningen - samtidig som de har betalt den melkeprisen som offisielt er lagt til grunn.
- en ulempe, dersom råvareverdien for en gruppe (eller et enkeltprodukt) er *lavere* enn gjennomsnittet, fordi de eventuelt *ikke* kan ta ut en så høy råvareverdi som det som er lagt til grunn i ordningen - samtidig som de også i dette tilfellet har betalt den melkeprisen som offisielt er lagt til grunn.

2 Innledning

Med brev av 09.07.01 fra SLF fikk NILF i oppgave å forestå etterkontrollen av ordningen med prisutjevning for melk for 1. halvår 2001:

«I jordbruksoppgjøret for 2000 ble prisutjevningsordningen lagt om. Dette er beskrevet i flere dokumenter i forbindelse med jordbruksoppgjøret. Av St. prp. nr. 82 (1999-2000) fremgår det at det skal etableres et kontrollsystem som skal dokumentere markedsregulators faktiske råvarepriser. Dersom markedsregulators faktiske råvarepriser viser et avvik i forhold til jordbruksavtalens målpriser på mer en 2 prosent for de ulike prisgruppene, kan Statens landbruksforvaltning for hvert halvår etterregne avgifter, tilskudd og overføringspris, jf. § 9 i forskrift om prisutjevningen for melk iverksatt av 30. juni 2000.

SLF viser til etterkontrollen i prisutjevningen for melk for 2. halvår 2000. System for etterkontroll er beskrevet i notater fra Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning (NILF) av 20.11.00 og 20.03.01. Det er videre foretatt visse presiseringer i notat fra NILF av 04.05.01. Etterkontroll av enkeltartikler fremgår av eget notat fra NILF av 20.03.01.

SLF legger system for etterkontroll, slik som beskrevet i forbindelse med etterkontrollen for 2. halvår 2000, til grunn for etterkontrollen 1. halvår 2001 med visse presiseringer/endringer:

- *Regneregler for tørrmelk klargjøres*
- *Tines prising i spesialmarkeder vurderes*
- *Tines etterbetaling av rabatter til dagligvarekjeder vurderes*
- *Ved kontroll av enkeltprodukter legges de samme enkeltprodukter til grunn som ved etterkontrollen for 2. halvår 2000.*
- *Det gjennomføres en normering av kapitalkostnadene i Tines produktkalkyler, jf. brev fra SLF av 06.07.01 som følger vedlagt.*

1. Etterkontroll av prisgrupper

SLF ber på denne bakgrunn NILF foreta en etterkontroll av beregnet gjennomsnittlig råvareverdi som Tine har oppnådd for alle prisgruppene i prisutjevningsordningen.

2. Etterkontroll av enkeltprodukter

SLF ber videre NILF foreta en etterkontroll av visse utvalgte enkeltprodukter. Resultatene fra etterkontrollen av enkeltprodukter skal unntas offentlighet og partsoffentlighet.

3. Betingelser

Frist for utredningsoppdraget settes til 20. september 2001.

SLF forutsetter da at alt tilgjengelig materiale fra Tine for gjennomføring av etterkontrollen er tilgjengelig innen utgangen av august.

-----»

Siste kulepunkt i mandatet slik det er gjengitt foran, gjelder normering av kapitalkostnader i TINEs produktkalkyler. I SLFs brev av 6. juli 2001 heter det bl.a. om dette:

«...Statens landbruksforvaltning vil i tillegg foreta en normering av kapitalkostnadene i forhold til Tines kostnadskalkyler som tar hensyn til inntjeningskrav både på fremmedkapital og egenkapital.

Ved normering av kapitalkostnader i forhold til Tines kostnadskalkyler vil SLF benytte følgende renteprosenter:

Fremmedkapital: NIBOR 3 mnd + 1 prosentpoeng

Egenkapital: NIBOR 3 mnd + 8 prosentpoeng.

Det legges til grunn en 50/50 fordeling mellom fremmedkapital og egenkapital.

Normering av egenkapital i Prisutjevningsordningen for melk og etterkontrollen videreføres som en midlertidig ordning fram til 31.12.02...»

På bakgrunn av muntlig kommunikasjon om dette spørsmålet har NILF mottatt ytterligere en presisering i e-post fra SLF v/seniorrådgiver Lars Folland 19.09.01:

«... viser til mandatet for etterkontrollen for 1. halvår 01. Vi ber NILF i tillegg til den kapitalnormeringen som vi der ba om, også å foreta en beregning ut i fra de kapitalkostnadene Tine selv benytter i sine kalkyler. Altså tilsvarende som for 2. halvår 2000».

Mandatet vedrørende håndteringen av kapitalkostnader innebærer altså oppsummert at SLF både ønsker kalkyler med normerte kapitalkostnader, jf. brev av 06.07.01, og kalkyler der TINEs beregnede kapitalkostnader er lagt til grunn. Spørsmålet om håndtering av kapitalkostnader er for øvrig drøftet nærmere i kap. 3.

Ut over det mandatet, inkl. presiseringer og tillegg, som framgår foran – har SLF i løpet av arbeidet med dette notatet også fremmet en del andre presiseringer og /eller tillegg. Disse spørsmålene er behandlet i forbindelse med beregningene for de enkelte grupper, jf. først og fremst gruppene ikke smakstilsatte produkter – industri, geitemelksprodukter og mysoster.

Frist for utredningsoppdraget var satt til 20. september 2001, forutsatt at

alt tilgjengelig materiale fra Tine for gjennomføring av etterkontrollen var tilgjengelig innen utgangen av august. Denne fristen har ikke latt seg overholde. De viktigste grunnene til det er:

- fortsatt kommunikasjon med SLF om korrekt plassering av artikler i forhold til gruppene i utjevningen, dvs. avklaring av en viktig del av beregningsgrunnlaget. Dette grunnlaget ble først endelig avklart fra SLFs side 19. september
- visse presiseringer og tillegg, jf. foran, som ble gitt muntlig fra SLFs side så sent som 17. – 18. september
- grunnlagsmaterialet fra TINE ble mottatt 31. august, men med ufullstendige kostnader. Et materiale med en mer fullstendig kostnadsside ble mottatt en uke senere. NILF måtte likevel beregne enhetskostnader for samtlige artikler
- særlig for industriproduktene (tørrmelks- og smørprodukter) var det imidlertid et betydelig behov for omgruppering av artikler som var feilaktig plassert i det mottatte materialet
- så sent som 21. september ble det også oppdaget feil i materialet for gruppen søte, smakstilsatte produkter og for ikke smakstilsatte produkter til industri.

Ferdigstilte utkast til rapporter (både dette notatet og konfidensielt notat) ble deretter oversendt SLF 1. oktober for gjennomgang.

3 Metode og data

3.1 Innledning

Beregningene i dette notatet er foretatt med utgangspunkt i den metode og på basis av de samme datakilder som er beskrevet i tidligere notater fra NILF, bl.a. notat av 20.11.00 og notat av 20.03.01.

I arbeidet med etterkontrollen for 2. halvår 2000 viste det seg nødvendig å avklare og fastsette en del beregningsmetoder og regneregler, for å kunne gjennomføre beregninger for flere av gruppene. I samråd med Statens landbruksforvaltning ble det utviklet og lagt til grunn en del prinsipper som i noen grad skiller seg både fra beregningene NILF utførte i Notat 2000:12 og fra de beregninger/forutsetninger som har vært lagt til grunn i forbindelse med «melkeregnskapet».

De prinsippene som har vært lagt til grunn i etterkontrollen for 2. halvår 2000 og nå for 1. halvår 2001, kan oppsummeres slik:

- hvert enkelt produkt (artikkel) er håndtert ett sted (i en gruppe)
- beregningene er gjennomført og avsluttet gruppe for gruppe
- hvert enkelt produkt er plassert der den råvaren det gjøres beregning for, utgjør hovedbestanddel av produktet (etter nærmere definisjoner)
- andre råvarer enn hovedbestanddel er ført som kostnad med sin tilhørende, beregnede pris
- *overskudd av fløte* er beregnet som *inntekt* for alle aktuelle grupper og produkter og til en pris av 16,73 kroner per liter, dvs. fastsatt gjennomsnittsverdi for fløte som bi-produkt
- *tilførsel av fløte* ved framstilling av ulike produkter er ført som *kostnad/fradrag* for alle aktuelle grupper og produkter. Prisen for tilførsel av fløte er differensiert mellom grupper, jf. forskriften for prisutjevningen §6.

3.2 Vareomfang

Kontrollen av prisutjevningen har som formål:

- å undersøke om markedsregulators faktiske og samlede (gjennomsnittlige) råvareprisuttak er i samsvar med de forutsetninger som er satt i jordbruksavtalen.
- å overvåke at konkurransehemmende kryssubsidiering, *innenfor hver enkelt gruppe* av produkter, ikke oppstår.

For å ivareta første del av formålet er det nødvendig å gjøre beregninger for *hele* vare-spekteret, og inndelt etter de respektive grupper i utjevningen.

For å ivareta andre del av formålet er det bestemt at den detaljerte kontrollen skal omfatte følgende i alt 28 enkeltprodukter, jf. SLFs brev av 09.07.01 og tidligere brev av 19.01.01:

Dagligvaremarkedet:

- helmelk, 1 liter
- lettmelk, 1 liter
- skummetmelk, 1 liter
- skummet kulturmilk, 1 liter
- kulturmilk, 1 liter
- kremfløte 38%, 1/3 liter
- fruktyoghurt, jordbær 175 ml
- fruktyoghurt, jordbær 4x125 gram
- Go'morgen yoghurt jordbær, 195 gram
- kremost urte 28%, beger
- mozzarella, 5 kg¹
- Norvegia skorpefri F45, 1 kg
- Norvegia skorpefri F45, 1,2 kg økobit
- Norvegia skorpefri F45, 500 g (standardvekt)
- Norvegia skorpefri F45, under 600 g (veievare)
- Lettere Norvegia skorpefri under 600 g (veievare)
- Nøkkelost skorpefri F45, 1 kg
- Ekte geitost FG 33, 1 kg
- Fløtemysost F33, 1 kg
- Fløtemysost F33, 1/2 kg
- Gudbrandsdalsost G35, 1 kg
- Gudbrandsdalsost G35, 1/2 kg
- normalsaltet smør, 1/2 kg

Industrimarkedet:

- Skummetmelk på tank
- Jarlsberg F45 skorpefri, 10 kg
- Norvegia F45 skorpefri, 10 kg
- Skummetmelkpulver, 750 kg sekk
- Melkepulver 20%, 750 kg sekk

Beregninger for disse enkeltartiklene er unntatt offentlighet og er derfor oversendt Statens landbruksforvaltning i eget notat.

¹ Avtalt på møte med Statens landbruksforvaltning, som tillegg til produkter fastsatt i brev av 19.01.01.

3.3 Ravarepriser

Råvareprisene i prisutjevningen for melk er fastsatt i jordbruksoppgjøret. Denne rapporten omhandler kontroll av ordningen slik den fungerte i 1. halvår 2001. Det er derfor *bestemmelsene i jordbruksavtalen 2000/2001 og med tilhørende forskrift, som utgjør det aktuelle sammenligningsgrunnlaget.*

Ved jordbruksoppgjøret 2000 ble det både foretatt en teknisk justering (bl.a. som følge av omleggingen av ordningen) og videre en endring som følge av selve jordbruksoppgjøret. De aktuelle endringer og råvarepriser for 2000/2001 framgår av tabellen nedenfor.

Tabell 3.1 Ravarepriser i prisutjevningen for melk 2000/2001¹
Kroner per liter anvendt helmelk

Melk i/til produktgruppe	Pris per 30.06.00	Teknisk endring	Endring i jordbruks- oppgjøret	Ny pris fra 01.07.00
Sure smakstilsatte produkter, dagligvare	4,99	1,10	- 0,30	5,79
Ikke smakstilsatte produkter, dagligvare	5,49	- 0,28	- 0,10	5,11
Søte smakstilsatte produkter, dagligvare	4,09	- 0,49	- 0,08	3,52
Ikke smakstilsatte produkter, industri	2,98	0	- 0,05	2,93
Ferske oster, dagligvare	4,44	0	- 0,10	4,34
Modna oster, dagligvare	3,62	- 0,02	- 0,10	3,50
Modna oster, industri	3,45	- 0,58	0	2,87
Modna oster, merkevareeksport	2,55	0	0	2,55
Tørrmelk, industri	3,03	0	- 0,05	2,98
Geitemelksprodukter, dagligvare	4,08	0	- 0,08	4,00
Fløte til kremfløte, kroner per liter fløte	25,51	0	0	25,51
Fløte til smør, kroner per liter fløte	7,94	0	0	7,94
Myse til mysost, kroner per liter myse ²				2,88
Kjernemelk, kroner per liter myse ³				2,46

3.4 Salgspriser

Alle salgspriser i de etterfølgende beregninger er hentet fra TINEs interne pris- og salgsstatistikk. Dette materialet er gjennomgått og kontrollert slik som beskrevet i NILFs notat av 20.03.01.

Ut over pris- og salgsstatistikken til TINE er det også innhentet en del data for meierivarer i materialet som ligger til grunn for konsumprisindeksen (KPI) fra Statistisk sentralbyrå. Disse opplysningene er til en viss grad nyttet som et supplement ved vurderingen av enkeltartikler. Den mer konkrete bruken av dette materialet framgår av eget (konfidensielt) notat oversendt til SLF.

3.5 Rabatter og ytelser

Som tidligere bygger kontrollen på den faktiske føring av rabatter og ytelser i TINEs regnskaper og øvrige dokumentasjon, her under pris- og salgsstatistikk, ABC-kalkyler, samt separat dokumentasjon for «manuelle» rabatter.

Den siste formen gjelder rabatter som ikke er inkludert i priser/salgsfaktura og heller ikke i kostnadskalkylene. I tabellene som gjengir beregninger, er disse rabattene omtalt som «*annen rabatt*». Dette gjelder salg som ivaretas av TINE som konsern. Tilsvarende salgskostnader for flytende produkter som selges fra meieriselskapene, er inkludert i pris- og salgsstatistikken for øvrig.

3.6 Kostnader

Kostnadsdata er hentet fra TINEs produktkalkyler. I produktkalkylene er alle kostnader som i denne sammenheng er relevante (og med tillegg av noen som må trekkes fra, jf. nedenfor), fordelt for hvert enkelt artikkelnummer etter «ABC-prinsippet».² TINE har hatt slike ABC-kalkyler siden 1998.

I etterkontrollen for 2. halvår 2000 var de da foreliggende produktkalkylene og som ble anvendt høsten 2000, relatert til regnskapstall for 1999 (fram til 01.07.01). I den nå foreliggende kontrollen for 1. halvår 2001 er det tatt *utgangspunkt i de nye produktkalkylene som TINE anvender fra 1. juli 2001 og som har sin basis i regnskapstall for 2000*.

Dette innebærer altså at kontrollen nå er basert på mer oppdaterte kostnadskalkyler. Det innebærer også at de kalkulatoriske kostnadene for mer eller mindre alle artikler og grupper i utjevningen er forskjellig fra de som ble brukt i kontrollen for 2. halvår 2000, og for så vidt også forskjellig fra de TINE selv brukte 1. halvår 2001.

Det er NILFs oppfatning at de nye produktkalkylene som nå foreligger representerer en forbedring, spesielt ved at det nå også er oppgitt kalkulatoriske kostnader for viktige grupper av produkter der det tidligere manglet slike tall eller oppgavene var åpenbart mangelfulle (for eksempel for viktige områder som merkevareeksport av ost og fløteblandinger til iskrem m.fl.).

Selv om TINEs produktkalkyler for alle praktiske formål er de eneste som kan anvendes med tanke på en kontroll av prisutjevningen, representerer de samtidig også den største usikkerheten ved beregningene i denne rapporten. Det er fortsatt grunn til å understreke dette forholdet, noe som også vil framgå av de etterfølgende beregninger.

TINEs produktkalkyler omfatter også kostnader knyttet til deler av *produsentytelser* som for eksempel kontroll av leverandørmelk, produsentoppgjør og gårdstank. Siden dette er kostnader som faller utenfor prisutjevningen, har det *ved kontrollen vært nødvendig å trekke ut disse kostnadene* fra det datamaterialet som i utgangspunktet ble oversendt. Tilpasningen av datamaterialet på dette punktet har skjedd i samråd med Statens landbruksforvaltning.

3.7 Kapital

Kontrollen for 1. halvår 2001 er som nevnt i forrige kapittel, basert på de produktkalkylene som gjelder fra 01.07.01.

I disse nye kalkylene er det lagt til grunn en avskrivningstid for kontorer og boliger på 23 år, for driftsbygninger på 17 år, mens maskiner har en avskrivningstid på 8 år. Rentekostnadene beregnes på basis av netto avskrivningsgrunnlag multiplisert med 3 måneders NIBOR tillagt 1 prosentpoeng. Denne beregningsmåten inkluderer også sentrale lagre og pakkerier.

² ABC = Activity-Based-Costing, som representerer en kostnadsnorm eller et gjennomsnitt. Hvilke kostnader og resultater meieriselskapene hver for seg og for ulike produkter deretter faktisk får, vil variere.

I forbindelse med NILFs tidligere utredninger har det videre vært reist spørsmål i tilknytning til håndteringen av kapital som er bundet ved lagring og modning av ost. Ved notat fra TINE ved controller Tom Henrik Sundby 1.10.01 er det gitt følgende beskrivelse av dette forholdet:

*«Følgende regler gjelder for kapitalbinding av hvitost:
- det er beregnet en felles sats pr. artikkelgruppe hvitost
- antall lagringsdager er gitt av FoU, Voll
- rentesats (pr. i dag) er på 6,5 prosent
- med utgangspunkt i ab fabrikkpris beregnes satsen».*

Slik det framgår av kap. 1, har SLF forutsatt at det i denne rapporten også skal gjøres en normering av kapitalkostnader i henhold til vedtak av 06.07.01:

*«...Det gjennomføres en normering av kapitalkostnadene i Tines produktkalkyler, jf. brev fra SLF av 06.07.01 som følger vedlagt...»
(fra mandatet)*

*«...Ved normering av kapitalkostnader i forhold til Tines kostnadskalkyler vil SLF benytte følgende renteprosenter:
Fremmedkapital: NIBOR 3 mnd + 1 prosentpoeng
Egenkapital: NIBOR 3 mnd + 8 prosentpoeng.
Det legges til grunn en 50/50 fordeling mellom fremmedkapital og egenkapital...»
(fra SLFs brev 06.07.01)*

På denne bakgrunn har NILF hatt en kommunikasjon med TINE om mulighetene for å gjennomføre en normering av kapitalkostnadene som beskrevet. Som et utgangspunkt for en mulig forholdsvis enkel og tilnærmet beregning, har NILF pekt på muligheten for å anvende forutsetningen om 50/50 fordeling på det rentekravet som legges til grunn i ABC-kalkylene (dvs. 50/50 av NIBOR 3 mnd + 1 prosentpoeng og NIBOR 3 mnd + 8 prosentpoeng og så multiplisere denne rentesatsen med netto avskrivningsgrunnlag). I notat fra TINE ved controller Tom Henrik Sundby har vi mottatt følgende svar:

«NILF har bedt TINE kommentere at det skal beregnes kapitalkostnader som inkluderer en risikopremie på egenkapitalen i henhold til SLFs vedtak av 06.07.2001. Som kjent er vedtaket påklaget av oss og TINE finner det lite ansvarlig å heve matvareprisene i Norge med et betydelig beløp for så å senke disse kun uker senere dersom vi får medhold i vår klagesak. Det vil også oppstå et problem i forhold til det totale prisuttaket dersom vi senere må justere inn et for høyt prisuttak avhengig av den endelige beslutningen i klagesaken.

Videre har det spørsmålet også en praktisk side. Å gjøre et hypotetisk eksperiment for å se på hva et slikt element ville utgjøre er et arbeid som vil kreve særdeles store ressurser i omprogrammering av våre støttesystemer og en oppgave vi ikke har mulighet til å få gjennomført på kort tid. Som en kort illustrasjon så må man i et slikt tilfelle rekonstruere hele vårt grunnlagsmateriale som bygger på regnskapsdata fra våre rundt 60 anlegg (det vil i praksis si å lage en ny rapporteringsinstruks for alle anlegg). Etter å ha utarbeidet ny rapporteringsinstruks, hentet inn alle data fra alle anlegg, satt sammen tallmaterialet og kvalitetssikret så må vi skrive om alle rapporteringsprogrammer som må fange opp nye kostnadselement og beregne nye verdier».

På denne bakgrunn har det ikke vært mulig for NILF å gjennomføre en normering av kapitalkostnader slik som forutsatt. De etterfølgende beregninger er derfor basert på TINEs kostnadskalkyler (ABC) slik de foreligger.

3.8 Verdi av biprodukter

Ved gjennomføringen av kontrollen for 2. halvår 2000 utviklet NILF, i samråd med SLF, følgende prinsipper for håndtering og verdsetting av biprodukter som også er lagt til grunn i kontrollen for 1. halvår 2001:

- *overskudd av fløte* er beregnet som *inntekt* for alle aktuelle grupper og produkter og til en pris av 16,73 kroner per liter, dvs. fastsatt gjennomsnittsverdi for fløte som biprodukt
- *tilførsel av fløte* ved framstilling av ulike produkter er ført som *kostnad/fradrag* for alle aktuelle grupper og produkter. Prisen for tilførsel av fløte er differensiert mellom grupper, jf. forskriften for prisutjevningen §6. I gruppene sure, smakstilsatte og ikke smakstilsatte produkter er prisen satt til 24,63 kroner per liter fløte, dvs. gjennomsnittsverdien for fløte tillagt 90 prosent av differansen mellom jordbruksavtalens verdi for fløte (25,51 kroner i 2000/2001) og fastsatt gjennomsnittsverdi (16,73 kroner), jf. beregningen av avgift. For tørrmelkprodukter er prisen på fløte satt til 7,94 kroner/liter, dvs. tilsvarende jordbruksavtalens pris for fløte til produksjon av smør - jf. for øvrig nærmere omtale i kap. 4.11. For alle andre grupper og produkter er tilført fløte priset til gjennomsnittsverdien på 16,73 kroner per liter
- ved produksjon av rømme inngår, ved siden fløte, også visse mengder kumelk. For å kunne gjennomføre en fullstendig beregning av verdi for fløte i biproduktgruppe 1 (forskriftens §6), er innsatt kumelk ført som kostnader i beregningen tilsvarende beregnet råvareverdi for melk i gruppen ikke smakstilsatte produkter til dagligvare
- ved produksjon av kvit geitost inngår også visse mengder kumelk og kufløte. For å kunne gjøre en fullstendig og reell beregning av råvareverdi for geitemelk, er innsatt kumelk og kufløte ført som kostnader i beregningen. Kufløte er verdsatt til 16,73 kroner/liter og kumelk tilsvarende beregnet råvareverdi i gruppen modna ost til dagligvare
- ved produksjon av mysost inngår, ved siden av myse, også visse mengder kumelk, kufløte og geitemelk. For å kunne gjennomføre en beregning av verdi for myse (biproduktgruppe 3 etter forskriften, §6), er innsatt kumelk, kufløte og geitemelk ført som kostnader i beregningen.

3.9 Melkebehov

For å kunne beregne råvareverdier, for grupper og enkeltprodukter av meierivarer, er det nødvendig å kjenne forbruket av melk som går med til framstilling av de ulike produkter. I de etterfølgende beregninger er TINEs omregningsfaktorer lagt til grunn. Ett unntak her er imidlertid beregningene som gjelder anvendelse av myse til mysost, der SLFs omregningsfaktorer er lagt til grunn.

3.10 Regneregler for tørrmelk

I henhold til mandatet, jf. kap. 1, skal regnereglene for tørrmelk klargjøres.

NILF finner at det i forbindelse med en etterkontroll av ordningen er vanskelig å klargjøre regnereglene for tørrmelk. Det som er klart er at lønnsomheten og variasjon i lønnsomhet for *aktørene* ved produksjon av slike produkter, bare delvis kan avklares ved beregning av råvareverdi motsvarende slik den er gjort for andre grupper og slik det for øvrig har vært lagt opp til i etterkontrollen. På den andre siden er det NILFs oppfatning at *beregningen av råvareverdi for gruppen*, og slik den ble gjort for 2. halvår 2000, i prinsippet likevel er ekvivalent med beregningene for de øvrige gruppene.

For øvrig vises til en nærmere gjennomgang i kap. 4.11.

3.11 Prising i spesialmarkeder

Mandatet innebærer også at det skal foretas en vurdering av TINEs prising i såkalte «spesialmarkeder».

NILF har mottatt TINEs gjeldende regelverk på området under forutsetning om konfidensiell behandling. Den aktuelle ordningen innebærer at kjøpere i «det nære eksportmarkedet» kan kreve refusjon ved kjøp av ost, smør og yoghurt. Konkret dreier dette seg om salg til skip i utenriksfart, offshore, Svalbard, Jan Mayen, Bjørnøya og Hopen, NATOs hovedkvarter og NATO-styrker på øvelse i Norge, flyselskaper i transitt og ferjeselskaper med internasjonal trafikk.

Ordningen involverer ingen offentlig støtte. Salgsdata og refusjoner mv. blir rapportert i markedet for storhusholdninger (som for øvrig er en del av dagligvaremarkedet i henhold til prisutjevningen for melk). På bakgrunn av tilsendt dokumentasjon legger NILF til grunn at de omtalte salgsbetingelser vil komme til uttrykk som en del av det datamaterialet (pris- og salgsstatistikk, kostnadskalkyler og egen oversikt over «manuelle» rabatter) som blir lagt fram i forbindelse med etterkontrollen.

3.12 Etterbetaling av rabatter

Mandatet innebærer videre at TINEs etterbetaling av rabatter til dagligvare-kjeder skal vurderes.

NILF har hatt en kommunikasjon med TINE om dette spørsmålet. I notat fra TINE ved controller Tom Henrik Sundby 1.10.01 har vi mottatt følgende svar:

«TINE blir bedt om å kommentere eventuelt særskilte endringer i våre avtaler med kjedene som følge av landbruksdepartementets vedtak av 28.02.2001. Vi kommenterer ikke våre avtaler med kjedene. Alt av markedsføringskostnader, rabatter, prissetting vil fremkomme som følge av de kontrollene som NILF utfører gjennom å se på vårt faktiske markedsprisuttak. En endring som TINE har gjort i våres som kan være nyttig å forklare er at alle kjeder fikk tilgang til veievare som produkt. Som det vel ble kjent i markedet så var det kun en av kjedene som etter en vurdering for noen år tilbake ble tilbudt veievare fordi det var et forretningsmessig behov for TINE å få en tilfredstillende pris på vår totale osteproduksjon etter at kravet om standardvekt ble innført. At produktet etter hvert ble så populært som det gjorde betød at vi ikke kunne tilby veievare eksklusivt, men tilbyr nå produktet for alle».

På bakgrunn av dette legger NILF til grunn at alle former for rabatter eller særlige salgsvilkår vil komme til uttrykk som en del av det datamaterialet som blir lagt fram i forbindelse med etterkontrollen. På bakgrunn av TINEs respons har vi imidlertid vært avskåret fra å spesifisere et slikt forhold som omtalt i mandatet.

4 Resultater

4.1 Forbrukerpriser

Som i etterkontrollen for 2. halvår 2000 har NILF innhentet data for enkelte meierivarer i materialet som ligger til grunn for konsumprisindeksen (KPI) fra Statistisk sentralbyrå.

KPI er utviklet for å måle *prisendring*, og ikke først og fremst for å si noe om prisnivåer.³ Ved omlegging av KPI fra 1998 ble det imidlertid også etablert et nytt utgangsnivå (prisinivå) der nåværende indekser bygger på 1998 = 100. Prisinivåer og utvikling for aktuelle varer framgår av tabellen nedenfor. Når et produkt ikke er presist definert i forhold til pakning eller størrelse, skal oppgavegiver for øvrig velge det produktet som har «størst omsetning». De angitte forbrukerprisene er inklusive moms.

Det generelle bildet som kan leses ut av tabellen nedenfor, er at forbrukerprisene for meierivarer har vært økende i perioden fra 1998 til 1. halvår 2001. De to brunostene representerer imidlertid unntak fra denne hovedregelen. Fløtemysost var i henhold til KPI 2,4 prosent billigere i 1. halvår 2001 enn i 1998 og Gudbrandsdalsost var 7,1 prosent billigere.

³ En kortfattet omtale av oppbyggingen av konsumprisindeksen kan for eksempel finnes hos Løyland og Gudem (2000), ved siden av i mer omfattende publikasjoner fra Statistisk sentralbyrå.

Tabell 4.1 Forbrukerpriser for meierivarer.
Priser i kroner per liter/kg. Indekser 1998 = 100.

	Pris			01.-06.		07.-12.		01.-06.		Pris	
	1998	1998	1999	2000 ¹	2000 ¹	2001 ¹	2001 ¹	2001 ¹	2001 ¹	2001 ¹	2001 ¹
H-melk ²	9,87	100,0	101,7	102,9	103,9	105,3	103,9	105,3	103,9	105,3	10,39
Lettmelk ²	9,06	100,0	101,7	103,4	101,9	102,8	101,9	102,8	101,9	102,8	9,31
Sk. melk ²	8,76	100,0	100,8	101,4	100,5	101,2	100,5	101,2	100,5	101,2	8,87
Sk. Kulturmelk ²	9,02	100,0	103,7	107,2	110,9	114,2	110,9	114,2	110,9	114,2	10,30
Kremfl. 38% - 1/3 liter	14,10	100,0	100,8	101,7	102,1	102,4	102,1	102,4	102,1	102,4	14,44
Yoghurt – 175 ml	4,62	100,0	102,3	103,1	107,5	109,3	107,5	109,3	107,5	109,3	5,05
Norvegia	76,70	100,0	100,4	101,1	101,6	98,9	101,6	98,9	101,6	98,9	75,86
Nøkkelost	78,46	100,0	102,3	103,3	102,4	103,5	102,4	103,5	102,4	103,5	81,21
Fløtemysost	67,20	100,0	97,6	92,4	96,9	97,6	96,9	97,6	96,9	97,6	65,60
Gudbrandsdalsost	66,52	100,0	100,4	96,3	94,4	92,9	94,4	92,9	94,4	92,9	61,79
Smør, normals. – 1/2 kg	17,95	100,0	104,8	103,7	106,0	110,4	106,0	110,4	106,0	110,4	19,82
Jarlsberg	81,69	100,0	99,0	100,0	104,5	105,0	104,5	105,0	104,5	105,0	85,80

1) Indekser for halvår er beregnet av NILF med utgangspunkt i månedsdata. Priser for 1. halvår 2001 er også beregnet av NILF, med utgangspunkt i prisniva 1998 og oppgitte indekser. MVA-satsene var 23 prosent i 2. halvår 2000 og 24 prosent i 1. halvår 2001

2) I NILFs notat av 20.03.01 gjaldt beregningen av indekser og prisniva for 2. halvår 2000 perioden september – desember. Dette hadde bakgrunn i spesielle og kjente prisendringer for de aktuelle varene i løpet av høsten, og som ble antatt å ha betydning for de videre vurderinger i rapporten. I tabellen over er alle indekser for 2. halvår 2000 beregnet for perioden juli – desember

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Fra 2. halvår 2000 til 1. halvår 2001 er det registrert en prisøkning for flertallet av disse meierivarene. For Gudbrandsdalsost og særlig Norvegia, er det imidlertid registrert prisnedgang.

NILF følger prisutviklingen for matvarer løpende måned for måned og publiserer tallene på sine hjemmesider. Disse tallene som omfatter alle meierivarer i KPI, viser en prisøkning for meierivarer i alt på 0,3 prosent fra 2. halvår 2000 til 1. halvår 2001. For ost er det derimot registrert en *prisnedgang* på 1,1 prosent mellom disse to periodene.

4.2 Oversikt

Ved kontrollen av prisutjevningen for melk må det gjøres en gjennomgang og vurdering (for grupper og enkeltprodukter) av:

- salgspriser som er oppgitt brutto fakturert
- rabatter og ytelser, som er inndelt i henholdsvis ”fakturert rabatt” og ”annen rabatt” (salg og markedsføring tas for øvrig hensyn til på kostnadssiden)
- produksjonskostnader i henhold til TINEs kalkyler (ABC-kalkyler)
- verdi av biprodukter, først og fremst verdien av fløte
- kostnader for annen innsats av råvarer enn ”hovedbestandelen” av det aktuelle produktet
- melkebehov

Til tross for den nokså omfattende kommunikasjonen som er omtalt i kap. 2 om korrekt plassering av artikler i forhold til gruppene i utjevningen, kan det fortsatt gjenstå noen uklarheter knyttet til produkter med ulik kvalitet. Dette gjelder først og fremst gruppen modna ost til dagligvare der det er oppgitt flere artikler, men samlet sett med mer beskjedne kvanta, med kvalitetsnivå B - E. Dette er kvaliteter som normalt ikke går til dagligvare, men til industri og eventuelt til dyrefôr (E). *NILF har tatt alle artikler med kvalitet E ut av beregningsgrunnlaget, men for øvrig lagt til grunn de lister som ble mottatt fra SLF.*

I de følgende kapitler gjengis resultater av beregningene som viser markedsregulator's faktiske råvarepriser sammenholdt med det som er forutsatt i jordbruksoppgjøret.

4.3 Sure, smakstilsatte produkter

Gruppen har en solgt produktmengde på 17,3 mill. liter (15 mill. liter kumelk) i 1. halvår 2001 og omfatter hele 81 forskjellige artikler. Produktene er hovedsakelig et stort spekter av varianter av yoghurt.

I samråd med Statens landbruksforvaltning er fløteverdien for ”inngående” fløte (kostnader for produkter som tilføres fløte) satt til 24,63 kroner/liter, jf. forskriften for prisutjevningen §6. Verdien for ”utgående” fløte (inntekter) er som ellers satt til 16,73 kroner/liter.

Tabell 4.2 Sure, smakstilsatte produkter – dagligvare, kroner per liter

	NILF 2000:12	Andre halvår 2000	Første halvår 2001
Brutto fakturert		19,15	19,14
- Fakturert rabatt		0,45	0,47
Netto pris	18,76	18,70	18,67
Inntekt biprodukter	0,25	0,14 ¹⁾	0,16 ¹⁾
Sum inntekter	19,01	18,84	18,83
Kostnader	13,72	13,10	13,85
Verdi rastoff	5,29	5,74	4,98
Omregningsfaktor, kumelk	0,869	0,873	0,873
Omregningsfaktor, kufløte	0,0149	0,012	0,012
Verdi – kroner per liter melk	6,09	6,58	5,70
Ravarepris, jordbruksavtalen		5,79	5,79
Avvik		0,79	- 0,09

1) Nettoberegning for henholdsvis overskudd av fløte og tilført fløte

Gjennomsnittlig råvareverdi er beregnet til 5,70 kroner per liter anvendt melk. Dette er 9 øre lavere enn jordbruksavtalens råvareverdi.

I forhold til tilsvarende beregning for 2. halvår 2000 er det imidlertid en nedgang på hele 88 øre per liter melk. Beregningsmessig kan denne nedgangen i all hovedsak tilbakeføres til høyere kostnader i 1. halvår 2001.

Dette har bl.a. sammenheng med at fordelingsnøkkelen for kostnader tilknyttet *TI-NEs hovedkontor* er lagt om i de nye ABC-kalkylene fra 01.07.2001. Tidligere ble kostnadene knyttet til hovedkontoret fordelt etter omsatt *mengde* melk (som kostnadsdriver). I de nye kalkylene er fordelingsnøkkelen *verdien* av omsatt melk. Dette har (særlig) bidratt til at kostnadene for yoghurt øker, siden dette er artikler med forholdsvis høy

verdi relativt til mengde melk. Isolert sett forklarer denne omleggingen av fordelingsnøkkel om lag 25 øre per liter anvendt melk i økte kostnader.

I notat fra TINE ved controller Tom Henrik Sundby 1.10.01 er dette forholdet forklart og vurdert på denne måten:

«Endringen i gruppen for sure smakssatte skyldes flere faktorer. En av de mest entydige er endring av kostnadsdriver for fordeling av administrative støttefunksjoner i TINE Norske Meierier. I kalkylene som gjelder fra 01.07.2001 fant vi at den høyeste korrelasjon mellom aktiviteten støttefunksjoner og TINEs produkter gjenspeiles ved omsetningsverdi i motsetning til anvendt melk. Denne endringen medførte en vesentlig økning i enhetskostnaden for gruppen sure smakssatte på bekostning av de andre gruppene. Vi mener at dette er et utmerket eksempel som viser at noteringsprisbegrepet er særdeles upresist all den tid en endring av teoretiske fordelingsnøkler på indirekte kostnader kan resultere i vesentlige utslag i totalbildet».

NILF har ikke hatt noe grunnlag for å foreta en konkret vurdering av kostnadsnivå. Det kan likevel sies å være gode argumenter for å fordele de aktuelle kostnader etter verdi, snarere enn etter volum. Når utslagene av å velge det ene eller det andre imidlertid blir såvidt store, bidrar dette til en *sterk understreking av at beregningene generelt sett er beheftet med usikkerhet, særlig og etter hvert først og fremst når det gjelder kostnadssiden.*

I tillegg blir beregninger for denne gruppen fort influert av relative endringer i solgt volum for enkeltartikler (produktmix), nye produkter osv., jf. at gjennomsnittlig salg per enkeltartikkel i 1. halvår 2001 ikke var på mer enn vel 210.000 liter.

4.4 Ikke smakstilsatte produkter, dagligvare

Dette er en stor gruppe med en solgt produktmengde på om lag 236 mill. liter (262 mill. liter kumelk) i 1. halvår 2001. Gruppen består av 65 ulike artikler. Produktene er hovedsakelig lettmelk, helmelk, skummet melk og TINE Ekstra lett og som selges i et stort antall pakninger.

I samråd med Statens landbruksforvaltning omfatter beregningen *alle produkter med en fettprosent til og med 10 prosent*. I praksis innebærer det at gruppen også omfatter kaffebløte og kaffemelk. På samme måte som i kap. 4.3 er det, i samråd med Statens landbruksforvaltning, lagt til grunn en fløteverdi for "inngående" fløte på 24,63 kroner/liter, jf. forskriften for prisutjevningen §6. I dette tilfellet har det imidlertid minimal betydning. Verdien for "utgående" fløte er som ellers satt til 16,73 kroner/liter.

Tabell 4.3 Ikke smakstilsatte produkter – dagligvare, kroner per liter

	NILF 2000:12	Andre halvår 2000	Første halvår 2001
Brutto fakturert		6,74	6,76
- Fakturert rabatt		0,01	0,01
Netto pris	6,56	6,73	6,75
Inntekt biprodukter	1,10	1,11 ¹⁾	1,11 ¹⁾
Sum inntekter	7,66	7,84	7,86
Kostnader	2,02	2,00	1,99
Verdi rastoff	5,64	5,84	5,87
Omregningsfaktor, kumelk	1,082	1,088	1,089
Omregningsfaktor, kufløte	0,066	0,067	0,067
Verdi – kroner per liter melk	5,21	5,37	5,39
Ravarepris, jordbruksavtalen		5,11	5,11
Avvik		0,26	0,28

1) Nettoberegning for henholdsvis overskudd av fløte og tilført fløte

Gjennomsnittlig råvareverdi er beregnet til 5,39 kroner per liter anvendt melk. Dette er 28 øre, og 5,5 prosent, høyere enn jordbruksavtalens råvareverdi for avtaleåret 2000/2001. Beregningen for 1. halvår 2001 viser stor grad av sammenfall med tilsvarende beregning for 2. halvår 2000.

4.5 Søte, smakstilsatte produkter - dagligvare

Dette er totalt sett en liten gruppe med en solgt produktmengde på knapt 5,7 mill. liter (6,4 mill. liter kumelk) i 1. halvår 2001 fordelt på 17 ulike artikler. Produktene i gruppen omfatter hovedsakelig milkshake, sjokomelk, Litago og iskaffe. Fra 2. halvår 2000 til 1. halvår 2001 har det kommet til flere nye artikler, noe som også innebærer at FOU-innsatsen er relativt stor.

Tabell 4.4 Søte, smakstilsatte produkter – dagligvare, kroner per liter

	NILF 2000:12	Andre halvår 2000	Første halvår 2001
Brutto fakturert		13,76	13,56
- Fakturert rabatt		0,05	0,07
Netto pris	13,52	13,71	13,49
Inntekt biprodukter	1,37	1,32	1,32
Sum inntekter	14,89	15,03	14,81
Kostnader	10,85	11,17	11,37
Verdi rastoff	4,04	3,86	3,44
Omregningsfaktor, kumelk	1,122	1,115	1,119
Omregningsfaktor, kufløte	0,082	0,079	0,079
Verdi – kroner per liter melk	3,60	3,46	3,07
Ravarepris, jordbruksavtalen		3,52	3,52
Avvik		- 0,06	- 0,45

Gjennomsnittlig råvareverdi for melk anvendt til disse produktene er for 1. halvår 2001 beregnet til 3,07 kroner per liter. Dette er 45 øre lavere enn jordbruksavtalens råvareverdi for 2000/2001.

Beregnet råvareverdi for 1. halvår 2001 er også 39 øre lavere enn tilsvarende beregning for 2. halvår 2000. Slik det vil framgå av tabellen, kan nedgangen beregningsmessig forklares om lag 50/50 knyttet til lavere inntekter og høyere kostnader.

Som for gruppen av sure smakstilsatte produkter (kap. 4.3) kan også beregninger for denne gruppen fort bli influert av relative endringer i solgt volum for enkeltartikler og introduksjon av nye produkter, jf. videre at gjennomsnittlig salg per enkeltartikkel i 1. halvår 2001 ikke var på mer enn vel 330.000 liter.

4.6 Ikke smakstilsatte produkter, industri

Gruppen har en solgt produktmengde på om lag 15 mill. liter (16,7 mill. liter kumelk) i 1. halvår 2001. Produktene er hovedsakelig helmelk, lettmeik og skummet melk som selges i relativt store kvanta per enhet. Gruppen har til sammen 21 artikler.

I forhold til beregningen for 2. halvår 2000 er grunnlaget for beregningen for denne gruppen vesentlig endret. Dette har sammenheng med at overføringsmelk mellom selskaper i TINE, i samråd med Statens landbruksforvaltning, er tatt ut av beregningsgrunnlaget. Dette har hatt forholdsvis stor betydning for den gjennomsnittlige verdien av enkelte av komponentene som inngår i beregningene (pris, inntekt biprodukter, omregningsfaktorer), mens den beregnede råvareverdien totalt sett har blitt lite påvirket.

Tabell 4.5 Ikke smakstilsatte produkter – industri, kroner per liter

	NILF 2000:12⁴	Andre halvår 2000	Første halvår 2001
Brutto fakturert		2,81	2,79
- Fakturert rabatt		0,07	0,06
Netto pris	2,57	2,74	2,73
Inntekt biprodukter	2,02	1,56	1,51
Sum inntekter	4,59	4,30	4,24
Kostnader	0,85	0,91	0,89
Verdi rastoff	3,74	3,39	3,35
Omregningsfaktor, kumelk	1,142	1,113	1,11
Omregningsfaktor, kufløte	0,121	0,093	0,09
Verdi – kroner per liter melk	3,27	3,05	3,02
Ravarepris, jordbruksavtalen		2,93	2,93
Avvik		0,12	0,09

Gjennomsnittlig råvareverdi er beregnet til 3,02 kroner per liter anvendt melk, som er 9 øre høyere enn jordbruksavtalens råvareverdi. Datamaterialet stemmer for øvrig godt overens med tilsvarende tall for 2. halvår 2000.

4.7 Ferske oster, dagligvare

Gruppen er totalt sett liten og har en solgt produktmengde på om lag 1,2 mill. kg (7,5 mill. liter kumelk) i 1. halvår 2001. Produktene er hovedsakelig Cottage cheese, mozzarella og kremoster. Gruppen har 30 ulike artikler. Alle kremostene tilføres kremfløte noe som bidrar sterkt til at selve melkebehovet for øvrig blir lavt.

⁴ Daværende representantvare, dvs. skummet melk på tank.

Tabell 4.6 Ferske oster – dagligvare. Kroner per kg/liter

	NILF 2000:12 ⁵	Andre halvår 2000	Første halvår 2001
Brutto fakturert		51,76	50,26
- Fakturert rabatt		1,28	1,16
- Annen rabatt		1,01	1,02
Netto pris	37,23	49,47	48,08
Inntekt biprodukter	9,52	0,79	2,17
Sum inntekter	46,75	50,26	50,25
Kostnader	15,06	23,62	23,48
Verdi råstoff	31,69	26,64	26,77
Omregningsfaktor, kumelk	6,379	5,832	6,23
Omregningsfaktor, kufløte	0,569	0,047	0,13
Verdi – kroner per liter melk	4,97	4,57	4,30
Råvarepris, jordbruksavtalen		4,34	4,34
Avvik		0,23	- 0,04

Gjennomsnittlig råvareverdi er beregnet til 4,30 kroner per liter anvendt melk, dvs. 4 øre under jordbruksavtalens råvareverdi for 2000/2001.

Beregnet råvareverdi for 1. halvår 2001 er 27 øre lavere enn tilsvarende beregning for 2. halvår 2000. Beregningsmessig er forklaringen til nedgangen sammensatt (hovedsakelig knyttet til pris, biprodukter og melkebehov).

Beregninger for gruppen av ferske oster kan på samme måte som for gruppene av sure (kap. 4.3) henholdsvis søte, smakstilsette produkter (kap. 4.5), fort bli influert av endringer i solgt volum for enkeltartikler, nye produkter osv. Gjennomsnittlig salg per enkeltartikkel av ferske oster i 1. halvår 2001 var på om lag 40.000 kg, tilsvarende 250.000 liter melk.

4.8 Modna oster, dagligvare

Dette er en stor gruppe med en solgt produktmengde på om lag 16,5 mill. kg (182 mill. liter kumelk) i 1. halvår 2001. Produktene er Norvegia, Jarlsberg og en lang rekke andre ostetyper. Gruppen har hele 142 ulike artikler som selges til dagligvare.⁶

Gräddost, ridder og de «franske» ostene tilføres kremfløte (tilført fløte er kostnadsberegnet til 16,73 kroner/liter), mens gruppen for øvrig og totalt sett har et betydelig fettoverskudd.

⁵ Daværende representantvare, dvs. Cottage cheese.

⁶ Mysoster mv. er behandlet i en egen gruppe, jfr. kap. 4.13. Mozzarella er behandlet under ferske oster. Revet ost i form av blandinger av flere oster, her under både modna og ferske oster i samme blanding, er tatt ut av beregningsgrunnlaget (volumene er beskjedne). Kvit geitost er behandlet under geitost.

Tabell 4.7 Modna oster – dagligvare. Kroner per kg/liter

	NILF 2000:12	Andre halvår 2000	Første halvår 2001
Brutto fakturert		52,67	52,91
- Fakturert rabatt		1,15	1,08
- Annen rabatt		0,80	0,94
Netto pris	50,22	50,72	50,89
Inntekt biprodukter	6,73	6,47	6,51
Sum inntekter	56,95	57,19	57,40
Kostnader	17,77	18,40	18,63
Verdi råstoff	39,18	38,79	38,77
Omregningsfaktor, kumelk	10,869	10,99	11,01
Omregningsfaktor, kufløte	0,402	0,387	0,389
Verdi – kroner per liter melk	3,60	3,53	3,52
Råvarepris, jordbruksavtalen		3,50	3,50
Avvik		0,03	0,02

Gjennomsnittlig råvareverdi for 1. halvår 2001 er beregnet til 3,52 kroner per liter anvendt melk som er 2 øre høyere enn jordbruksavtalens råvareverdi for 2000/2001.

4.9 Modna oster, industri

Gruppen har en solgt produktmengde på om lag 3,2 mill. kg (nærmere 37 mill. liter kumelk) i 1. halvår 2001. Produktene er i stor grad Norvegia og Jarlsberg, som selges til industri i ulike kvaliteter.⁷ Alle «kvalitetsrabatter» er medregnet under «fakturert rabatt». Gruppen består av 77 ulike artikler.

Gjennomsnittlig råvareverdi er beregnet til 2,66 kroner per liter anvendt melk, eller 21 øre lavere enn jordbruksavtalens råvareverdi og 20 øre lavere enn beregnet verdi for 2. halvår 2000. Beregningsmessig er forklaringen til nedgangen knyttet til en betydelig økning av kostnadene og noe høyere omregningsfaktor for melk (i motsatt retning virker økningen i netto prisnivå).

⁷ Blandinger av Mozarella og andre oster er tatt ut av beregningsgrunnlaget (volumene er beskjedne).

Tabell 4.8 Modna oster – industri. Kroner per kg/liter

	NILF 2000:12	Andre halvår 2000	Første halvår 2001
Brutto fakturert		43,27	44,97
- Fakturert rabatt		4,63	4,92
- Annen rabatt		0,77	0,89
Netto pris	40,28	37,87	39,16
Inntekt biprodukter	6,62	6,94	7,36
Sum inntekter	46,90	44,81	46,52
Kostnader	14,77	12,38	16,12
Verdi rastoff	32,13	32,43	30,40
Omregningsfaktor, kumelk	11,197	11,344	11,45
Omregningsfaktor, kufløte	0,396	0,415	0,44
Verdi – kroner per liter melk	2,87	2,86	2,66
Ravarepris, jordbruksavtalen		2,87	2,87
Avvik		- 0,01	- 0,21

Det kan noteres at oppgitt kostnadsnivå nå er mer sammenlignbart med de kostnader som ble lagt til grunn i NILFs notat 2000:12. NILF har for øvrig ikke hatt noe konkret grunnlag for å vurdere hvilket kostnadsnivå som kan sies å være mest representativt for de faktiske produksjonskostnader. I etterkontrollen for 2. halvår 2000 ble det imidlertid pekt på at det kostnadsnivået som da ble oppgitt, kunne synes å være noe lavt – bl.a. i forhold til kostnadsnivået ved leveranser til dagligvare. Det kan også bemerkes at gjennomsnittlige kostnader for gruppen nå (1. halvår 2001) samsvarer godt med kostnadsnivået for ost solgt som merkevare (kap. 4.10).

4.10 Modna oster, merkevareeksport

På grunn av ufullstendige kostnadskalkyler var det ikke mulig å beregne en råvareverdi for anvendt melk for 2. halvår 2000. De oppdaterte kostnadskalkylene (ABC) som utgjør beregningsgrunnlaget i denne rapporten for 1. halvår 2001, synes derimot å gi data av tilsvarende kvalitet som for andre grupper.

Samlet sett er dette en forholdsvis stor gruppe når det gjelder melkeanvendelse. Omsett produktmengde i 1. halvår 2001 var på drøyt 6 mill. kg (72 mill. liter kumelk). Langt det viktigste produktet er Jarlsberg, som selges i en lang rekke ulike varianter. Gruppen utgjøres av til sammen 72 ulike artikler. Den største enkeltartikkelen er 10 kg Jarlsberg (27 prosent) til USA som utgjør om lag $\frac{1}{3}$ av totalsalget.

Tabell 4.9 Modna oster – merkevareeksport. Kroner per kg/liter

	Første halvår 2001
Brutto fakturert	38,18
- Fakturert rabatt	0,00
- Annen rabatt	0,00
Netto pris	38,18
Inntekt biprodukter	9,10
Sum inntekter	47,28
Kostnader	16,07
Verdi rastoff	31,21
Omregningsfaktor, kumelk	12,04
Omregningsfaktor, kufløte	0,544
Verdi – kroner per liter melk	2,59
Ravarepris, jordbruksavtalen	2,55
Avvik	0,04

Gjennomsnittlig råvareverdi er beregnet til 2,59 kroner per liter anvendt melk, eller 4 øre høyere enn jordbruksavtalens råvareverdi.

På inntektssiden og dermed også for beregning av råvareverdi, må svingninger i valutakursene antas å kunne få stor betydning for beregninger for denne gruppen.

4.11 Tørrmelk, industri

Beregningene for denne gruppen har av flere grunner vært forholdsvis krevende fordi:

- produkter som hører hjemme i denne gruppen i det mottatte datamaterialet har vært (feilaktig) plassert i andre grupper. Det har derfor vært nødvendig å foreta en betydelig omgruppering.
- det har vært nødvendig å gjennomføre drøftinger med SLF om hva som er korrekt plassering av enkelte artikler
- i tillegg er det også tvil knyttet til hvordan råvareverdien faktisk skal beregnes og framstilles for denne gruppen, jf. mandatet – første kulepunkt (kap. 2)
- sluttelig har det også blitt oppdaget en konkret feil i etterkontrollen for 2. halvår 2000.

I etterkontrollen for 2. halvår 2000 ble spørsmålet om håndtering av verdien av fløte inngående drøftet med Statens landbruksforvaltning. På bakgrunn av disse drøftingene ble fløteverdien for «inngående» fløte, *for det fåtall produkter som tilføres fløte*, satt til 7,94 kroner/liter - jf. forskriften for prisutjevningen §6. Verdien for «utgående» fløte ble her som ellers satt til 16,73 kroner/liter.

Ved nærmere gjennomgang av helheten i hvordan prisutjevningen fungerer for gruppen av tørrmelksprodukter, har NILF senere kommet til at beregningen av råvareverdi for innsatt melk ikke gir noe dekkende bilde av hvordan ordningen totalt sett fungerer for aktørene på området. Dette har sammenheng med administreringen av avgifter og på dette området tilskudd, til biprodukter.

Avregningen av avgifter og tilskudd til biprodukter for alle andre grupper av produkter enn tørrmelk er knyttet til fløte som går ut («salg») henholdsvis inn i produktene («kjøp»). Administreringen av tilskudd til biprodukter for gruppen av tørrmelksprodukter innebærer imidlertid at alle produkter *med melkefett* behandles som produksjon av «skummetmelkpulver + smør». Dette innebærer at det for produkter som helmelkspulver blir gitt tilskudd beregnet ut fra fløteinholdet *i produktet* og differansen mellom 16,73 og 7,94 kroner per liter fløte, dvs. at *fløten i produktene blir nedskrevet til «smørverdi»*.

Dette framgår for så vidt også klart av forskriften for prisutjevningen (§6) der det bl.a. heter:

«Biproduktgruppe 2 (smørprodukter) omfatter smør, tørrmelksprodukter med fettinnhold over skummetmelkpulver... For disse produktene kan meieriselskapene kreve biprodukttilskudd».

Det kan bemerkes at flertallet av produkter (tørrmelksprodukter med fettinnhold over skummetmelkpulver) som inngår i en hovedgruppe (tørrmelk og kasein), *samtidig* altså også er definert som biprodukter.

Ut over denne drøftingen finner NILF at det i forbindelse med en etterkontroll av ordningen er vanskelig å «klargjøre» (jf. mandatet) regnereglene for tørrmelk. Det som er klart er at lønnsomheten og variasjon i lønnsomhet for *aktørene* ved produksjon av slike produkter, ikke kan avklares ved beregning av råvareverdi motsvarende slik den er gjort for andre grupper og slik det ble gjort i etterkontrollen for 2. halvår 2000. På den andre siden er det NILFs oppfatning at *beregningen av råvareverdi for gruppen*, og slik den ble gjort for 2. halvår 2000, *i prinsippet likevel er ekvivalent med beregningene for de øvrige gruppene*.

På denne bakgrunn har NILF:

- beregnet råvareverdier for tørrmelksprodukter som i etterkontrollen for 2. halvår 2000 og slik det er gjort for de øvrige grupper
- og i tillegg beregnet illustrasjonsmessig hvordan ordningen fungerer for *aktørene* når det tas hensyn til at de mottar tilskudd for biproduktet fløte slik at fløten nedskrives til «smørverdi». Beregningsmessig er dette gjennomført ved å inntektsføre all fløte i anvendt helmelk til 16,73 kroner per liter og deretter kostnadsføre fløte i produktene til «smørverdi» (7,94 kroner per liter)

Ut over dette legger NILF til grunn at de prinsipielle og beregningstekniske regler for denne gruppen må finne sin avklaring i arbeidsgruppen som vurderer oppfølgingen av markedsregulators ansvar i markedsordningen for melk og i den videre behandling av denne gruppens rapport.

Gruppen av tørrmelksprodukter har, *slik den nå er avgrenset*, en solgt produktmengde på vel 2,5 mill. kg (om lag 24 mill. liter kumelk) i 1. halvår 2001 og består av 20 ulike artikler. Produktene er varianter av melkepulver, samt et stort antall andre produkter.

I motsetning til i beregningen for 2. halvår 2000 er sukret kondensert melk (ikke registrert med kostnadsdata ved forrige gjennomgang) med i kontrollen for 1. halvår 2001. Dette er et produkt som omsettes i relativt sett betydelige mengder (472.000 kg i 1. halvår 2001), men der melkebehovet er mer moderat. Etter samråd med SLF omfatter beregningen på den andre siden *ikke* produktene syrekasein, Afi nutrin – nøytral, CME omega 3 og ostepulver.

Tabell 4.10 Tørrmelk – industri. Kroner per kg/liter

	NILF 2000:12 ⁸	Andre halvår 2000 ¹	Første halvår 2001
Brutto fakturert		24,53	21,83
- Fakturert rabatt		0,43	0,52
Netto pris	22,90	24,10	21,31
Inntekt biprodukter	21,95	18,31 ²⁾	12,97 ²⁾
Sum inntekter	44,85	42,41	34,28
Kostnader	13,61	9,07	8,10
Verdi rastoff	31,24	33,34	26,18
Omregningsfaktor, kumelk	12,337	12,87	9,35
Omregningsfaktor, kufløte	1,312	1,16	0,77
Verdi – kroner per liter melk	2,53	2,59	2,80
Ravarepris, jordbruksavtalen		2,98	2,98
Aktørenes ravarepris (illustrasjon)			2,99

1) Revidert beregning som følge av inkurie vedr. omregningsfaktor for fløte i rapporter for 2. halvår 2000 (omregningsfaktor for fløte i 20 prosent melkepulver var satt til 0,048, mens korrekt faktor er 0,48)

2) Nettoberegning for henholdsvis overskudd av fløte og tilført fløte

Gjennomsnittlig råvareverdi som kan sammenlignes med tilsvarende tall for de øvrige grupper, er beregnet til 2,80 kroner per liter anvendt melk. Aktørenes råvarepris, når det tas hensyn til hvordan ordningen totalt sett fungerer (inkl. tilskudd til biprodukter), er beregnet til 2,99 kroner per liter anvendt melk. Dette er nesten identisk med jordbruksavtalens råvarepris.

På grunn av den forholdsvis betydelige endringen av beregningsgrunnlaget blir det liten mening i å sammenligne de ulike komponenter i beregningene for henholdsvis 2. halvår 2000 og 1. halvår 2001.

4.12 Geitemelksprodukter, dagligvare

Gruppen har en solgt produktmengde til dagligvare på 419.000 kg ost (3,1 mill. liter geitemelk) i 1. halvår 2001. Produktene er i hovedsak ekte geitost, Snøfrisk og kvit geitost. Etter henstilling fra SLF er det ved beregningene for 1. halvår 2001 også inkludert en mengde flytende geitemelk for salg til dagligvare på 27.500 liter. Til sammen omfatter gruppen 14 ulike artikler.

Rent teknisk framstilles geitostene ved innsats av geitemelk og geitfløte. For å kunne gjøre en reell beregning av råvareverdien for geitemelk er geitfløten «omregnet» (regnet tilbake) til geitemelk. Dette er også begrunnet i at geitfløte for øvrig ikke har noen kommersiell anvendelse.

Ved produksjon av kvit geitost inngår også visse mengder kumelk og kufløte. For å kunne gjøre en fullstendig og reell beregning av råvareverdi for geitemelk, er innsatt kumelk og kufløte ført som kostnader i beregningen. Kufløte er verdsatt til 16,73 kroner/liter og kumelk til 3,52 kroner/liter, dvs. beregnet råvareverdi for kumelk i gruppen modna ost til dagligvare i 1. halvår 2001 etter beregningene foran.

⁸ Daværende representantvare, dvs. skummetmelkpulver.

Tabell 4.11 Geitemelksprodukter – dagligvare, kroner per kg/liter

	NILF 2000:12 ⁹	Andre halvår 2000	Første halvår 2001
Brutto fakturert		55,03	56,62
- Fakturert rabatt		0,75	0,66
- Annen rabatt		0,50	0,38
Netto pris	50,62	53,78	55,58
Kostnader, produksjon	18,84	24,08	21,93
Kostnader, kufløte		1,59	2,01
Kostnader, kumelk		0,32	0,39
Sum kostnader		25,99	24,33
Verdi rastoff	32,76 ¹	27,79	31,25
Omregningsfaktor, geitemelk	8,685	7,39	7,38
Verdi – kroner per liter melk	3,77	3,76	4,23
Ravarepris, jordbruksavtalen		4,00	4,00
Avvik		- 0,24	0,23

1) Inkl. beregnet verdi av biprodukter (fløte) på 0,98 kroner.

Gjennomsnittlig råvareverdi er beregnet til 4,23 kroner per liter anvendt geitemelk, som er 23 øre høyere enn jordbruksavtalens råvareverdi for 2000/2001. Fra 2. halvår 2000 til 1. halvår 2001 er det beregningsmessig en økning på 47 øre per liter melk, som kan henføres til høyere priser og lavere kalkulatoriske kostnader.

Som for andre små grupper må det antas at beregninger for gruppen av geitemelksprodukter fort blir influert av endringer i solgt volum for enkeltartikler, introduksjon av evt. nye produkter osv.

4.13 Mysoster, dagligvare

Gruppen har en solgt produktmengde *til dagligvare* på knapt 4,6 mill. kg (29 mill. liter myse) i 1. halvår 2001. Produktene er i stor grad fløtemysost og Gudbrandsdalsost, her under også magrere produkter, samt prim m.fl. I motsetning til i beregningen for 2. halvår 2000 er også gommer nå tatt med i beregningen.¹⁰ Til sammen ble det solgt 42 ulike artikler til dagligvare.

Ved produksjon av mysost inngår, ved siden av myse, også visse mengder kumelk, kufløte og geitemelk. Når formålet er å beregne en verdi for anvendt myse, har vi i utgangspunktet dermed *en* ligning med fire ukjente. For å kunne gjennomføre en beregning av verdi for myse, er innsatt kumelk, kufløte og geitemelk ført som kostnader i beregningen – jf. også tilsvarende framgangsmåte i kapitlet foran. I beregningen for salg til dagligvare er kufløte verdsatt til 16,73 kroner/liter, kumelk til 3,52 kroner/liter og geitemelk til 4,23 kroner/liter (gjennomsnittlige råvareverdier i gruppen modna ost til dagligvare og for geitemelksprodukter, dagligvare i 1. halvår 2001 etter beregningene foran).

I konfidensielt notat oversendt Statens landbruksforvaltning er det også gjort beregninger for de øvrige markeder for mysoster (industri og eksport). På dette området er det fortsatt en del uklårheter knyttet til data- og beregningsgrunnlaget.

⁹ Daværende representantvare, dvs. FG33 - 500 gram.

¹⁰ I beregningen for 2. halvår 2000 ble gommer tatt ut av beregningsgrunnlaget på grunn av mangelfulle kostnadsdata.

Tabell 4.12 Mysoster – dagligvare, kroner per kg/liter

	Andre halvår 2000, dagligvare	Første halvår 2001, dagligvare
Brutto fakturert	47,40	46,38
- Fakturert rabatt	1,02	1,02
- Annen rabatt	1,15	0,99
Netto pris	45,23	44,37
Kostnader, produksjon	16,24	16,90
Kostnader, kufløte	8,53	8,20
Kostnader, kumelk	3,11	3,20
Kostnader, geitemelk	2,86	3,09
Sum kostnader	30,74	31,39
Verdi rastoff	14,49	12,98
Omregningsfaktor, myse	6,26	6,30
Verdi – kroner per liter myse	2,31	2,06
Ravarepris, jordbruksavtalen	2,88	2,88
Avvik	- 0,57	- 0,82

Gjennomsnittlig råvareverdi ved salg til dagligvare i 1. halvår 2001 er beregnet til 2,06 kroner per liter anvendt myse. Dette er 82 øre lavere enn jordbruksavtalens råvareverdi.

Det er også 25 øre lavere enn beregnet verdi for 2. halvår 2000. *Om lag 5 øre av denne nedgangen har sammenheng med at geitemelk er kostnadsført til en høyere pris i 1. halvår 2001 (4,23 mot 3,76 kroner/liter). Nedgangen for øvrig har stort sett bakgrunn i lavere priser og beregningsmessig høyere kostnader i 1. halvår 2001.*

4.14 Fløteprodukter, dagligvare

Gruppen har en solgt produktmengde i 1. halvår 2001 på 15,1 mill. liter (knappt 13 mill. liter 38 prosent fløte). Beregningen omfatter ikke kaffefløte, kaffemelk og en del andre artikler med fettinnhold under 10 prosent, jf. kap. 4.4. Gruppen består av til sammen 25 artikler (kremfløte, rømme, letrømme, matfløte osv. som selges i varierende pakningsstørrelser).

Ved produksjon av rømme inngår, ved siden fløte, også visse mengder kumelk. For å kunne gjennomføre en fullstendig beregning av verdi for fløte, er innsatt kumelk ført som kostnader i beregningen til en pris av 5,39 kroner per liter (dvs. beregnet råvareverdi for melk i gruppen ikke smakstilsatte produkter til dagligvare i 1. halvår 2001), jf. kapitlene 4.12 – 4.13.

Tabell 4.13 Fløteprodukter – dagligvare, kroner per liter

	Andre halvår 2000	Første halvår 2001
Brutto fakturert	31,16	31,48
- Fakturert rabatt	0,16	0,15
Netto pris	31,00	31,33
Kostnader, produksjon	5,30	6,53
Kostnader, kumelk	0,97	1,02
Sum kostnader	6,27	7,55
Verdi rastoff	24,73	23,78
Omregningsfaktor, kumelk	0,180	0,189
Omregningsfaktor, fløte	0,86	0,847
Verdi – kroner per liter fløte	28,76	28,08
Ravarepris, jordbruksavtalen	25,51	25,51
Avvik	3,25	2,57

Gjennomsnittlig råvareverdi er beregnet til 28,08 kroner per liter anvendt fløte. Dette er 2,57 kroner/liter, eller 10 prosent, høyere enn jordbruksavtalens råvareverdi.

I forhold til beregningen for 2. halvår 2000 viser beregningen nå en nedgang på 68 øre per liter fløte. Beregningsmessig kan dette hovedsakelig henføres til høyere kostnader (mens noe høyere prisnivå trekker i motsatt retning).

4.15 Fløte til smørprodukter mv.

NILFs beregning for 2. halvår 2000 (notat av 20.03.01) for denne gruppen var ikke fullstendig. Den omfattet bl.a. ikke fløteblandinger til iskrem (på grunn av manglende kostnadsdata) og heller ikke smørøljer. Det ble også bemerket at kostnadene ved eksport av smør som merkevare syntes å være lave. Samlet sett var konklusjonen da at:

«beregningen for smørprodukter må ansees usikker og (at) det er behov for en videre drøfting når det gjelder avgrensning av gruppen, samt ytterligere kvalitetssikring av datagrunnlag og beregninger».

Beregningen nedenfor for 1. halvår 2001 kan ansees å være *vesentlig forbedret*, hovedsakelig som følge av oppdateringen av TINEs kostnadskalkyler (ABC). Beregningen omfatter nå både fløteblandinger til iskrem, samt smørøljer. I tillegg består gruppen som i beregningen for 2. halvår 2000, av smør og smørprodukter levert til dagligvare, storkusholdning, industri og som merkevareeksport.

Etter NILFs vurdering kan det imidlertid *fortsatt være usikkerhet* knyttet til beregningen for denne gruppen, først og fremst ved at angitte *produksjonskostnader for fløteblandinger til iskrem kan synes å være lave*.

Gruppen har en solgt produktmengde i 1. halvår 2001 på 13,5 mill. kg/liter (i underkant av 17 mill. liter 38 prosent fløte, mot 11 mill. liter i beregningen for 2. halvår 2000). Den økte produktmengden er i betydelig grad fløteblandinger til iskrem. Ved utvidelsen av gruppen blir det til dels betydelige endringer i forhold til beregningen for 2. halvår 2000 både når det gjelder priser, kostnader og ikke minst når det gjelder gjen-

nomsnittlig fløtebehov per produktenhet i gruppa. Beregningene omfatter til sammen 46 ulike artikler.

I fløteblandinger til iskrem inngår også visse mengder kumelk. Innsatt kumelk er kostnadsført til samme verdi som ikke smakstilsatte produkter til industri, dvs. 3,02 kroner per liter melk etter beregningene foran.

Tabell 4.14 Fløte til smørprodukter mv., kroner per kg/liter

	Andre halvår 2000	Første halvår 2001
Brutto fakturert	24,34	18,07
- Fakturert rabatt	0,34	0,88
- Annen rabatt	0,27	0,09
Netto pris	23,73	17,10
Kostnader, produksjon	5,99	4,93
Kostnader, kumelk		2,48
Sum kostnader	5,99	7,41
Verdi rastoff	17,74	9,69
Omregningsfaktor, fløte	2,22	1,25
Verdi – kroner per liter fløte	7,99	7,75
Ravarepris, jordbruksavtalen	7,94	7,94
Avvik	0,05	- 0,19

Gjennomsnittlig råvareverdi er beregnet til 7,73 kroner per liter anvendt fløte, som er 21 øre lavere enn jordbruksavtalens råvareverdi.

4.16 Kjernemelk

Det er ikke gjort beregninger for kjernemelk som råvare.

Litteratur

- Forsell, L., H. Mjelde & N. K. Nersten, 2000. Markedsordningen for melk. Notat 2000:12, Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning.
- Forsell, L. & H. Mjelde. Prisetjvning melk – kontroll for 2. halvår 2000. Notat (utrykt) av 20.03.2001, Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning.
- Landbruksdepartementet, 2000. Endringer i prisutjevningsordningen og nytt avtaleprissystem for melk. Rapport fra arbeidsgruppe avgitt 24. mai 2000.
- Landbruksdepartementet, 2001. Jordbruksavtale for perioden 01.07.2001-30.06.2002
- Landbruksdepartementet, 2000. Forskrift om prisutjevningsordningen for melk av 31.08.2001.
- Løyland, J. & R. Gudem, 2000. Matpriser 1980-2000. Rapport 2000:3, Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning.
- Statens landbruksforvaltning. Brev av 09.07.01. Oppdrag vedrørende etterkontroll for 1. halvår 2001.
- Statistisk sentralbyrå. Indekstall for en del varer, med priser i 1998 (www.ssb.no).
- Sundby, T. H. Etterkontroll 1. halvår 2001 (notat 01.10.01)